

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ / ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΙΑ

Ευγενία Φλογαΐτη
Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι ένα καινοτόμο εκπαιδευτικό κίνημα το οποίο εμφανίστηκε στη δεκαετία του '60, στο πλαίσιο της προβληματικής που έθεσε και ανέπτυξε το σύγχρονο περιβαλλοντικό κίνημα.

Αιχμή της προβληματικής αυτής είναι η κριτική στην κυρίαρχη ιδεολογία της ανάπτυξης, η οποία καθόρισε τις οικονομικές και κοινωνικές δομές της εποχής μας, προσδιόρισε τις μεθόδους και τις κλίμακες της παραγωγής, την κατανομή και τα μοντέλα της κατανάλωσης σύμφωνα με τις επιταγές της αύξησης, της συσσώρευσης, της επέκτασης και της παραγωγικής μεγιστοποίησης και έθεσε ως βασικές αξίες τον ανταγωνισμό και το κέρδος. Αυτή, η χωρίς όρια οικονομική ανάπτυξη, θεωρείται ως ο δρόμος για την κοινωνική πρόοδο και ευημερία και σίγουρα επέδρασε θετικά σε εκατομύρια ανθρώπους στο σύγχρονο κόσμο. Παράλληλα όμως διατάραξε τα όρια της οικολογικής και κοινωνικής ισοροπίας δημιούργησε περιβαλλοντικές καταστροφές και κοινωνικές ανισότητες και κρίνεται ως βασική αιτία για τα σύγχρονα περιβαλλοντικά και κοινωνικά προβλήματα. Για τούτο αναζητείται ένα διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης που θα φέρει σε συνύπαρξη την οικολογική ισοροπία με την κοινωνική ευημερία για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές. Με τη λογική αυτή τις 2 τελευταίες δεκαετίες καλλιεργείται η ιδέα μιας αειφόρου ανάπτυξης.

Προκειμένου να επιλυθούν τα περιβαλλοντικά ζητήματα και να δρομολογηθεί η αειφόρος ανάπτυξη απαιτούνται ριζικές αλλαγές στις σύγχρονες κοινωνίες, αλλαγές στο τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την σχέση άνθρωπος - κοινωνία - φύση. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση θεωρείται βασικός μοχλός των αλλαγών αυτών προκειμένου να νοηματοδοτηθεί και να ευδοκιμήσει η αειφόρος ανάπτυξη. Για τούτο στις μέρες μας όπου τα περιβαλλοντικά ζητήματα βρίσκονται στη κορυφή της διεθνούς πολιτικής ατζέντας και οι κοινωνίες αναζητούν τις κοινωνικές, τις οικονομικές, τις πολιτικές και τις οικολογικές συνθήκες που θα συνδιαμορφώσουν την αειφορία η περιβαλλοντική εκπαίδευση εξελίσσεται εξ ορισμού σε μια «Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία - (ΕΠΑ)».

Οι στόχοι

Βασικός στόχος της εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία είναι η διάπλαση αυτόνομων και ενεργών πολιτών οι οποίοι

--- είναι περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένοι, κατέχουν τη σχετική γνώση και συνειδητοποιούν τη σοβαρότητα των ζητημάτων αλλά κυρίως διαθέτουν τις απαιτούμενες ικανότητες και τη θέληση προκειμένου να γίνουν παράγοντες αλλαγών στην κατεύθυνση της επίλυσης τους.

--- δεν ανταποκρίνονται παθητικά και δεν προσαρμόζονται σε επιλογές και επιταγές διαφόρων κέντρων εξουσίας, αλλά διερευνούν και σκέπτονται κριτικά, συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, παρεμβαίνουν δυναμικά και δημοκρατικά στα κοινωνικά δρώμενα με στόχο τις αλλαγές που απαιτούνται και τη διαμόρφωση συνθηκών αειφόρου ανάπτυξης.

--- έχουν οράματα και αξίες που τους βοηθούν να διαπραγματεύονται και να σχεδιάζουν ατομικά και συλλογικά τους κοινωνικούς όρους της αειφορίας προσδιορίζοντας αυτόνομα το παρόν τους και επαγρυπνώντας για το μέλλον των γενεών που θα έρθουν.

Το παιδαγωγικό πλαίσιο

Η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία (ΕΠΑ) προκειμένου να πραγματώσει τους στόχους της προτείνει και προωθεί ένα τύπο εκπαίδευσης ριζοσπαστικό και μεταρρυθμιστικό που κινείται στο πλαίσιο μιας μετα-νεωτερικής αντίληψης για το σύνολο της πραγματικότητας.

Έρχεται σε αντίθεση με τις προτεραιότητες που θέτει το παραδοσιακό σχολείο ως προς τις διαδικασίες μάθησης και διδασκαλίας, όπως είναι η πρωτοκαθεδρία της συστηματικής και ακαδημαϊκά παραγόμενης γνώσης, η επιστημονική κατάκτηση και εξειδίκευση, η καταφυγή σε μεθόδους παθητικής μετάδοσης και ανακατασκευής της γνώσης, η υιοθέτηση ιεραρχικών μορφών επικοινωνίας, ο ανταγωνισμός, η απομόνωση του σχολείου από τη πραγματική ζωή.

Στη θέση τους υιοθετεί τον διάλογο ανάμεσα σε διαφορετικές μορφές γνώσης (επιστημονικής, εμπειρικής, βιοματικής, παραδοσιακής, κ.λπ.), τη σύγκλιση της θεωρίας με την πράξη, την κριτική σκέψη και δράση, το άνοιγμα του σχολείου στη ζωή. Η ενεργός συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία, η διεπιστημονική και συστημική προσέγγιση των θεμάτων, η μάθηση μέσω ανακάλυψης και προσωπικής εμπειρίας, η μελέτη θεμάτων από το άμεσο περιβάλλον καθώς και ιδέες για τη χρήση της φύσης και του συνολικού περιβάλλοντος ως πηγών και χώρων μάθησης, η εστίαση στην επίλυση προβλημάτων και τη λήψη αποφάσεων, είναι ορισμένες μόνο από τις διαστάσεις που συγκροτούν το μεθοδολογικό της πλαίσιο.

Παράλληλα οι διδακτικές επιλογές της ενισχύουν την βιοματική μάθηση και αξιοποιούν την προϋπάρχουσα γνώση και την εμπειρία των εκπαιδευομένων, καλλιεργούν την ατομική πρωτοβουλία, την χειραφέτηση, τον αυτοκαθορισμό και την αυτονομία στη σκέψη και τη δράση, αναπτύσσουν την κοινωνική αλληλεπίδραση, τη συλλογικότητα και τη συναπόφαση, εγείρουν το ενδιαφέρον των εκπαιδευομένων, κίνητρο βασικό για τη μάθηση, δημιουργούν συνθήκες μάθησης και έρευνας στο σχολείο και σε άλλα μαθησιακά περιβάλλοντα, καθώς και σε περιβάλλοντα έξω από το σχολείο, ανοίγοντας έτσι το σχολείο στην τοπική κοινωνία.

Οι ρηξικέλευθοι στόχοι της ΕΠΑ και τα καινοτόμα παιδαγωγικά της χαρακτηριστικά που θέτουν «πλαίσια» ελευθερίας και χειραφέτησης αντί για πλαίσια ελέγχου και χειραγώγησης αποτελούν παιδαγωγική πρόκληση για την σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα. Λειτουργούν όμως ως δυνάμει πυρήνες ανανέωσης του εκπαιδευτικού συστήματος και γενικότερα, εισάγουν μια διαφορετική προσέγγιση στην ίδια την έννοια της εκπαίδευσης.

Με τον τρόπο αυτό η ΕΠΑ έρχεται να απαντήσει τόσο ως προβληματική όσο και ως συγκεκριμένη εκπαιδευτική πρακτική σε τρεις αλληλοσυνδεδεμένες καταστάσεις κρίσης: (α) της υποβάθμισης του βιο-φυσικού περιβάλλοντος (β) της απομάκρυνσης των ανθρώπων μεταξύ τους και των κοινωνιών από το χώρο - πλαίσιο της ζωής τους και (γ) της ανεπάρκειας των παραδοσιακών παιδαγωγικών πρακτικών και των συνθηκών μάθησης να συνδέσουν την εκπαίδευση και το σχολείο με τα ουσιαστικά προβλήματα της σύγχρονης πραγματικότητας και το ιδανικό ενός αυτόνομου και ενεργού πολίτη.

Μέσα από αυτή την τριπλή σκοπιμότητα η ΕΠΑ δομείται και εξελίσσεται ως παιδαγωγική πρόταση, ανταποκρινόμενη σε αιτήματα και προσδοκίες ατόμων και κοινωνικών ομάδων για ριζικές αλλαγές στον οικολογικό, στον κοινωνικό και στον εκπαιδευτικό χώρο. Και οι τρεις αυτοί χώροι αποτελούν διαστάσεις της σύγχρονης πραγματικότητας, η οποία προκαλεί και συντηρεί το περιβαλλοντικό πρόβλημα, και ως εκ τούτου, συνιστούν βασικά πεδία δράσης για την επίτευξη της αειφορίας.

Η κοινωνική, κριτική και πολιτική φύση της εκπαίδευσης για το περιβάλλον και την αειφορία

Έχοντας ως βασική επιδίωξη την εμπλοκή των εκπαιδευόμενων στην ουσία της περιβαλλοντικής κρίσης και της αειφόρου ανάπτυξης η ΕΠΑ προωθεί γνώσεις και προσεγγίσεις αναπόφευκτα κοινωνικές και πολιτικές.

Και αυτό γιατί αντιμετωπίζει τα περιβαλλοντικά προβλήματα όχι μόνο ως φυσικά φαινόμενα, δυνατά να διαγνωσθούν και να αναλυθούν μέσα από αξιόπιστες και αντικειμενικές επιστημονικές μεθόδους, αλλά και ως κοινωνικά ζητήματα, τα οποία προκύπτουν από κοινωνικές πρακτικές και ενισχύονται από κοινωνικούς θεσμούς. Επίσης δομούνται κοινωνικά ως προβλήματα, εξαιτίας αφενός των συνεπειών που επιφέρουν στους ανθρώπους και αφετέρου των διαφορετικών συμφερόντων που εμπλέκονται και συγκρούονται για τον τρόπο διαχείρισης και επίλυσής τους. Έτσι, λοιπόν, αν τα συμπτώματα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης εξετάζονται υπό το φως των φυσικών επιστημών, οι αιτίες της θα πρέπει να αναζητηθούν στους κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς και ηθικούς παράγοντες και γενικότερα στις εκάστοτε κοινωνικές και πολιτικές επιλογές που βρίσκονται στη ρίζα της σύγχρονης περιβαλλοντικής κρίσης και διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην επίλυσή της.

Με την ίδια λογική η αειφορία δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως μια δεδομένη έννοια, η οποία οφείλει να μεταδοθεί στους εκπαιδευόμενους, ώστε να είναι σε θέση να την εφαρμόσουν στην προσωπική και κοινωνική τους ζωή. Κατά συνέπεια η εκπαίδευση και γενικότερα η μάθηση δεν θα πρέπει να καταστούν μηχανισμοί επιβολής συγκεκριμένων ιδεών, απόψεων και αξιών που σχετίζονται με την αειφορία, όποιες και αν είναι αυτές και από όπου κι αν προέρχονται. Αντίθετα, η αειφορία είναι μια έννοια ρευστή και αδιαμόρφωτη που επιδέχεται πολλές ερμηνείες και που οι κοινωνίες οφείλουν να δράσουν συλλογικά προκειμένου να την ανακαλύψουν, να τη διερευνήσουν, να θέσουν γι' αυτήν προτεραιότητες και στόχους, τους οποίους θα συνδέσουν με αξίες και αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα με δημοκρατικές διαπραγματεύσεις και αποφάσεις.

Η κοινωνική φύση των περιβαλλοντικών ζητημάτων και η αμφιλεγόμενη και πλουραλιστική φύση της αειφορίας μας οδηγεί άμεσα στο χώρο της πολιτικής η οποία εξ ορισμού είναι το πεδίο της συνεργασίας και της σύγκρουσης στο εσωτερικό μιας κοινωνίας και μεταξύ των κοινωνιών δια μέσου των οποίων οι άνθρωποι αποκτούν, χρησιμοποιούν, παράγουν, και διανέμουν τους φυσικούς και ανθρώπινους πόρους. Κατά τη διεργασία αυτή ανακύπτουν τα θεμελιώδη ζητήματα της πολιτικής: Ποιος παίρνει τι, πότε και πώς.

Προκειμένου να απαντώνται τα ερωτήματα αυτά η ΕΠΑ ενισχύει και θέτει στο κέντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας την καλλιέργεια της στοχαστικά κριτικής σκέψης. Ειδικότερα αναπτύσσει την ικανότητα για ενδελεχή σκέψη σε σχέση με θέσεις, απόψεις και διαδικασίες που σχετίζονται με ζητήματα εξουσίας και ελέγχου και εμπλέκει τους εκπαιδευόμενους στην διασάφηση, κατανόηση και κριτική

ερμηνεία συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων σε σχέση με τα ζητήματα της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος

Μέσα από τη διαδικασία του κριτικού στοχασμού οι εκπαιδευόμενοι γίνονται ικανοί να αντιλαμβάνονται τους μηχανισμούς της δημόσιας ζωής, να αναλύουν κριτικά και να αξιολογούν τις πολιτικές ιδεολογίες και τα συστήματα όσον αφορά τις διεθνείς, περιφερειακές και εθνικές πολιτικές σε σχέση με το περιβάλλον και την αειφορία και να αποτιμούν κριτικά την πολιτική ζωή και τις σχετικές εναλλακτικές προτάσεις στη κοινωνία. Με λίγα λόγια να κατανοούν σε βάθος τον κόσμο στον οποίο ζουν. Η κατανόηση αυτή όμως δεν αρκεί για να αλλάξει η κοινωνία. Δεν αρκεί απλά ένας καλά ενημερωμένος και κριτικά σκεπτόμενος θεατής αλλά κάποιος ικανός για ενεργό συμμετοχή και επικοινωνία που είναι σε θέση να αποφασίζει τότε, γιατί και πως θα εμπλακεί και να αναλαμβάνει κατάλληλες δράσεις για αλλαγές στην περιβαλλοντική και κοινωνική πραγματικότητα.

Με αυτή την έννοια, η ΕΠΑ είναι εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη, άρρηκτα συνυφασμένη με μια εκπαίδευση για τη δημοκρατία. Γιατί η συμμετοχή και η ιδιότητα του ενεργού πολίτη από μόνη της δεν έχει νόημα, αν δεν εντάσσεται σε δημοκρατικές διαδικασίες αλλά και στις αξίες της αειφορίας.

Ο προσανατολισμός στις αξίες

Ο κριτικός στοχασμός σε σχέση με τα ζητήματα της αειφορίας δεν μπορεί να οδηγήσει ούτε στη βαθιά κατανόηση ούτε σε αλλαγές αν δεν εστιάσει στις αξίες που θεμελιώνουν τον σύγχρονο κόσμο. Οι αξίες είναι οι θεμελιώδεις αρχές και πεποιθήσεις (ατόμων ή/και ομάδων) οι οποίες καθορίζουν τον τρόπο που βλέπει κανείς τη ζωή και τα γεγονότα, προσανατολίζουν τις επιλογές, τις αποφάσεις, τις στάσεις, τις συμπεριφορές και λειτουργούν ως σημεία αναφοράς για τη διατύπωση ερμηνειών και αξιολογικών κρίσεων.

Υπάρχουν πολλές και διαφορετικές ιδέες και θέσεις βάσει των οποίων ερμηνεύονται οι αιτίες και αναζητούνται οι λύσεις των σύγχρονων προβλημάτων αλλά και σύμφωνα με τις οποίες διαμορφώνονται τα αναπτυξιακά σχέδια που οι κοινωνίες επεξεργάζονται. Κατά συνέπεια υπάρχουν και διαφορετικές εκδοχές της αειφορίας. Οι εκπαιδευόμενοι οφείλουν να διερευνούν και να αναλύουν τον πλουραλισμό των αξιών ώστε να διασαφηνίζουν και να κατανοούν τις διάφορες απόψεις και θέσεις που εκφράζονται σε κάθε δημοκρατική κοινωνία. Παράλληλα ενθαρρύνονται στη διασαφήνιση, την κριτική θεώρηση και την αναθεώρηση των προσωπικών τους αξιών, στάσεων και συμπεριφορών.

Όμως για την ανάλυση και διασαφήνιση αξιών απαιτείται ένα ερμηνευτικό πλαίσιο. Ως κεντρικό ερμηνευτικό πλαίσιο και συνεπώς ως κριτήρια για την αξιολόγηση όλων των θέσεων και των απόψεων προτείνουμε ένα πλέγμα αξιών που ονομάζουμε «αξίες της αειφορίας». Αυτές είναι οι αξίες της *οικολογικής βιωσιμότητας*, της *οικολογικής και κοινωνικής αλληλεγγύης* και *δικαιοσύνης* με τους άλλους ανθρώπους, τις μέλλουσες γενιές αλλά και προς όλα τα έμβια όντα του πλανήτη, της *ανεκτικότητας* στη διαφορετική άποψη και στις διαφορετικές πολιτισμικές εκφάνσεις και τέλος αυτές της *ελευθερίας* και της *δημοκρατίας*. Παράλληλα καλλιεργώντας την *αυτονομία* και την *υπευθυνότητα* οι εκπαιδευόμενοι θα αναπτύξουν δικές τους απόψεις και αξίες οι οποίες θα είναι ικανές να τους ενεργοποιήσουν ώστε να επιτευχθούν οι αλλαγές εκείνες που, σύμφωνα με την ιδεολογία που θα διαμορφώσουν θα κρίνονται συλλογικά απαραίτητες στην κοινωνία

Και τελικά επειδή οι αξίες τρέφονται και υποθάλπονται από τα οράματα δεν έχουμε παρά να βοηθήσουμε τους μαθητές μας να δημιουργήσουν οράματα για μια κοινωνία ποιο δίκαιη και αλληλέγγυα την οποία να ονομάσουμε αειφόρο.

Επίμετρο

Η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία εξ' ορισμού διαθέτει τα στοιχεία μιας εκπαίδευσης για εκπαιδευτικές και κοινωνικές αλλαγές. Είναι μια εκπαίδευση ριζοσπαστική, πολιτική και συμμετοχική. Μια εκπαίδευση κριτική. Κριτική στα κοινωνικά και εκπαιδευτικά δρώμενα, κριτική σε αυτόν τον ίδιο τον εαυτό της και στην πορεία που ακολουθεί διαχρονικά, στις κομφορμιστικές μορφές που παίρνει κατά καιρούς, αφού συχνά ενσωματώνεται και απορροφάται από το εκπαιδευτικό σύστημα και τον τεχνοκρατικό κοινωνικό λόγο. Επηρεάζει τις εξελίξεις και στηρίζει τις μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση, δίνει τη γνώση και την εμπειρία της, αλλά μένει διαχρονικά πιστή στο χαρακτήρα μιας εκπαίδευσης για αλλαγές στην κατεύθυνση της αειφορίας.

Βιβλιογραφία

Το κείμενο αυτό αντλεί ιδέες και περιεχόμενα από:

Φλογαΐτη, Ε. (1993). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, (Ελληνικά Γράμματα, 1998).

Φλογαΐτη, Ε. & Λασκολιά Μ. (2004) « Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Σχεδιάζοντας ένα αειφόρο μέλλον» στο Αγγελίδης, Π. & Μαυροειδής, Γ. (επιμ.) *Εκπαιδευτικές Καινοτομίες για το Σχολείο του Μέλλοντος*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός, 281-302.

Φλογαΐτη, Ε. (2006) *Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Λιαράκου, Γ. & Φλογαΐτη, Ε. (2007) *Από την περιβαλλοντική εκπαίδευση στην εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη. Προβληματισμοί, Τάσεις και Προτάσεις*. Αθήνα: Νήσος.